

PRACOVNÝ ZBOR NÁRODNEJ OBRANY VO SVETLE JEHO HOSPODÁRSKÝCH VÝSLEDKOV (1941 – 1944)

PETER KRALČÁK

KRALČÁK, P.: Work Force of the National Defence in the Light of its Economic Results (1941 – 1944). *Vojenská história*, 4, 17, 2013, pp 29-49, Bratislava.

Author of the study analyses the extent of tasks carried out by the Work Force members within the Army of the Slovak Republic as well as outside thereof, i.e. in the civil sector. On selected examples, he has documented the performance of operating and working units, providing the days worked and financial value of the works performed. Comparing the budgetary costs for the Work Force and incomes thereof for the works performed, he arrives at the conclusion that economic results of the Work Force have never been profitable.

Military History. Slovakia. World War 2. Work Force of the National Defence in 1941-1944.

Pracovný zbor národnej obrany (ďalej Pracovný zbor) predstavoval nástroj, ktorým vtedajšie velenie slovenskej armády vyriešilo otázku prezenčnej služby Židov, Rómov a „árijských“ nespĺňajúcich zo zdravotných alebo disciplinárnych dôvodov podmienky na vykonávanie riadnej vojenskej služby. Zároveň ministerstvo národnej obrany zriadením tejto organizačnej zložky reflektovalo na požiadavku slovenskej vlády aplikovať diskriminačnú legislatívu voči Rómom a Židom z civilného prostredia do prostredia slovenskej armády.¹

K poslaniu Pracovného zboru sa vyjadril v roku 1942 jeho vtedajší správca Pracovného zboru plk. Ladislav Bodický: „*Pracovný zbor má jednu z najvznešenejších úloh v armáde, lebo pripadá mu starostlivosť o zvýšenie pracovnej pohotovosti i výkonnosti národa a starostlivosť o pestovanie ducha národnej pospolitosti. V rámci vytýčených úloh pracovný zbor MNO ako zložka brannej moci je určený v prvom rade k tomu, aby vykonával užitočné práce na prospech brannej moci. Rozličnými pracovnými výkonmi v záujme verejnom má pracovný zbor vypestovať u občanov zmysel pre verejnú vec a chuť k fyzickej, telesnej práci a tak zlepšiť mravnú a hospodársku situáciu slovenského národa. Ako pomocná služba pomáha pri pohromách ohrozujúcich život a majetok svojich občanov. Pracovný zbor je vojenskou organizáciou brannej moci. Jeho branci po vykonaní základného odborného výcviku, v ktorom sa zjednotia v súdržný disciplinovaný celok, sú schopní všetkých produktívnych podnikaní v práci na prospech brannej moci a verejného záujmu.*“² Ruka v ruke

¹ KRALČÁK, P. Niektoré špecifiká vojenskej služby Židov a Rómov v VI. robotnom prápore. In *Vojenská história*, roč. 17, 2013, č. 2, s. 109-121. ISSN 1335-3314.

² BODICKÝ, L. Poslanie Pracovného zboru. In *Slovenské vojsko*, roč. III, 1942, č. 1, s. 7.

s jeho poslaním išla aj otázka ekonomickej životaschopnosti Pracovného zboru. Hoci pri vytváraní Pracovného zboru nebola jeho hospodárska funkcia prvoradá, otázka ekonomickej rentability bola veľmi sledovanou.³

Problémom však bolo, že Pracovný zbor nemal vytvorené ani len základné ekonomické a personálne podmienky. Od svojho zriadenia Pracovný zbor nemal vlastný rozpočet a hospodáril len s peniazmi, ktoré mu zálohovo poskytovala intendancia ministerstva národnej obrany. Pridelené finančné prostriedky nestačili pokryť ani základné prevádzkové potreby Pracovného zboru. Po faktickom odlúčení od armády ako samostatná zložka musel všetok svoj výstroj, odev, intendančný materiál, ktorý prevzal od armády, zaplatiť.⁴ Na konci apríla 1941 mali odísť pracovné jednotky na práce a bolo potrebné zabezpečiť technické náradie ako napríklad lopaty, čakany, ale aj nákladné automobily, kone a bágre. Tieto si musel Pracovný zbor taktiež zakúpiť. Z tohto dôvodu Správa Pracovného zboru požiadala ministerstvo národnej obrany o poskytnutie mimoriadneho finančného príspevku vo výške 3 930 000 Ks.⁵ Z tejto sumy malo byť 1 300 000 Ks použitých na osobné a vecné výdavky hospodárskych správ Západnej a Východnej pracovnej skupiny, 190 000 Ks na nákup lopát, 120 000 nákup koní, 1 000 000 Ks nákup nákladných automobilov a ostatnú pracovnú techniku. Zároveň bolo potrebné získať financie na zabezpečenie stravy, ubytovania, liečebnej starostlivosti a cestovných náležitostí nováčikov v súhrnnej sume 860 000 Ks.⁶

Na to, aby bola vytvorená základňa pre finančnú sebestačnosť Pracovného zboru, bolo potrebné stanoviť smernice, na základe ktorých by stanovili podmienky na pridelenie príslušníkov Pracovného zboru na prácu. Prvou zásadou bolo, že Pracovný zbor prideloval svojich príslušníkov v prvom rade vojenskej správe, potom iným štátnym inštitúciám a až potom civilným podnikom a firmám. Podľa smernice na vyžiadanie príslušníkov Pracovného zboru na práce a účtovanie a platenie poplatkov za pracovné úkony pridelených pracovníkov a pracovných oddielov na prácu v prípade pridelenia civilným štátnym inštitúciám, alebo civilným firmám a podnikom, všetky náklady spojené s cestou na pracovisko, ubytovaním, stravovaním a prípadným ošetrovaním pracovníkov znášala Správa Pracovného zboru.⁷ Pracovný zbor mal za každý deň pridelenia príslušníka Pracovného zboru účtovať nasledovné poplatky:

³ Dôvody vzniku Pracovného zboru mali aj ideové pozadie. V Brannom zákone z roku 1940 sa stanovila všeobecná branná povinnosť, a tým sa už nebolo možné vyhnúť zo zdravotných alebo sociálnych dôvodov nástupu vojenskej prezenčnej služby. Vojaci neschopní vojenskej prezenčnej služby vykonávali prezenčnú pracovnú službu. Vedenie armády tým chcelo vypočúť hlasy o „bezvýnimočnom“ narukovaní všetkých dospelých občanov štátu mužského pohlavia. Zástancom tejto myšlienky bol aj minister národnej obrany Čatloš: „*Pracovný zbor má tie isté ciele i poslanie ako aj vojsko. Rozdiel je len v prostriedkoch a spôsoboch, akými narába. Vojak, ako telesne celkom zdatný, začlenený v kompaktných, organizačne ucelených i dislokačne vyhraných jednotkách, môže žiť, konať a cvičiť pravidelne a presne podľa časových i vecných programov. Pracovník, ako fyzicky z istej stránky obmedzený činiteľ, v menšom počte a vo svojom určení i výkone špeciálne a jednostrannejšie usposobený, musí slúžiť štátu i sebe za okolností a podmienok menej súvislých. Vykonáva svoju službu niekedy podľa pracovných oblastí a záujmov i roztratene a nie v takom pevnom organizačnom stroji ako vojsko.*“ ČATLOŠ, F. O Pracovnom sbore. In *Slovenské vojsko*, roč. III, 1942, č. 1, s. 7.

⁴ Do januára 1941, keď Pracovný zbor Ministerstva národnej obrany vznikol ako samostatná zložka slovenskej armády, boli pracovné jednotky organizačnou súčasťou peších plukov.

⁵ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, škatuľa (ďalej šk.) 58, inv. č. 42, č. j. 250 378.

⁶ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 58, inv. č. 41, č. j. 250 985.

⁷ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 58, inv. č. 41, č. j. 250 036.

a) Za prácu obyčajného pracovníka, kvalifikovaného či nekvalifikovaného, sa účtovala najnižšia tarifná mzda príslušnej robotníckej kategórie podľa druhu vykonanej práce, za prácu predáka stredná a za prácu dozorcú najvyššia tarifná mzda príslušnej robotníckej kategórie.⁸

b) Za pracovný výkon absolventa nižšej priemyselnej školy, paliera alebo majstra sa účtovala mzda schválená pre paliera podľa kolektívnej zmluvy v danom okrese.⁹

c) Za pracovné pridelenia dôstojníkov a rotmajstrov, ako veliteľské alebo dozorné orgány na prácu pridelených čiat, rôt alebo práporov pracovného zboru, sa účtovala alikvotná čiastka ich mesačného platu zvýšená o 15 %-pracovnú príražku.

Otázka účtovania v prípade pridelenia vojenským útvarom armády sa musela riešiť osobitne. Sumy za úhradu práce mali byť obdobné ako v prípade pridelenia civilným firmám. Vojenské útvary a úrady armády nemali vo svojom rozpočte alokované finančné prostriedky na tieto práce.¹⁰ Takže nastala paradoxná situácia. Za osoby, ktoré už boli pridelené armáde na prácu, platil Pracovný zbor všetky náklady (žold, stravu). Materiál, pracovné náradie, kone, vozy, automobily nakupoval výhradne od armády. Ten istý materiál potom pracovníci využívali v prospech armády bez toho, aby tá za to platila. Keďže Pracovný zbor hospodáril s vlastným rozpočtom, nemohol vykázat' logickú kladnú ekonomickú bilanciu svojho hospodárenia, pretože náklady práce vykonané pre armádu nemal nijako finančne kompenzované.

Z tohto dôvodu bola nariadená úhrada za prácu dvoma spôsobmi:

a) Za práce, ktoré boli dovtedy vykonávané civilnými firmami, ale vykonal ich Pracovný zbor, príslušná zložka armády tieto práce uhradila z príslušnej kapitoly riadneho rozpočtu.

b) V prípade príslušníkov Pracovného zboru, ktorí boli pridelení na práce presahujúce personálne možnosti armádnej zložky, ale ktoré by štandardne mala armádna zložka vykonávať svojím personálom, ako napr. kancelárske práce, a ak sa tieto práce vykonávali na základe povolenia ministerstva, tieto náklady sa mali uhrádzať z osobných výdavkov.¹¹

Druhým krokom, aby mohol Pracovný zbor vykazovať efektivitu ním vykonanej práce, bolo zavedenie jednotnej evidencie práce. Na základe vydannej smernice mali počnúc 1. januárom 1941 všetky veliteľstvá, útvary a úrady slovenskej armády žiadať Pracovný zbor pridelenie pracovníkov, len ak na to mali povolenie od ministerstva národnej obrany alebo mali finančné prostriedky na úhradu nákladov spojených s pridelením pracovníkov.¹² Zároveň mali viesť týždennú pracovnú listinu podľa zaslaného vzoru.¹³

Do rozsahu vykonávaných prác Pracovným zborom sa zahŕňali práce v jednotlivých armádnych zložkách, útvaroch a ústavoch. Príslušníci pridelovaní útvarom vykonávali pomocné práce dôležité na zabezpečenie činnosti jednotlivých vojenských útvarov, ústavov a zariadení. Zastávali miesta pisárov, pôsobili ako pomocný personál v skladoch, pri údržbe objektov, pri opravách rovnošiat, topánok a pod. Takmer nebolo vojenského útvaru alebo

⁸ Mzda sa počítala podľa schválenej kolektívnej zmluvy platnej pre príslušný okres.

⁹ Pomenovanie palier sa zväčša používalo v stavebníctve ako synonymum pre predák.

¹⁰ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 23, inv. č. 23, č. j. 230 665.

¹¹ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 23, inv. č. 23, č. j. 235 399.

¹² VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 23, inv. č. 23, č. j. 230 665.

¹³ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 23, inv. č. 23, č. j. 234 693.

zariadenia v slovenskej armáde, kde by neboli pridelení príslušníci Pracovného zboru. V júli 1941 bolo v malých skupinách pridelených dovedna 2 000. Ich pracovná činnosť pre armádu bola vyčíslená na 600 000 pracovných dní.¹⁴

Boli však vytvorené aj pracovné oddiely, ktoré vykonávali stavebné práce v prospech armády, predovšetkým na stavbách ciest k vojenským objektom. Najvýznamnejším pracovným oddielom v roku 1941 bol oddiel v Liptovskom sv. Petri. Tu pracovalo takmer 650 príslušníkov Pracovného zboru, z dôvodu koordinácie ich činnosti bola vytvorená spoločná správa pracovného oddielu s právomocou veliteľa práporu.¹⁵ Pracovný oddiel v Liptovskom sv. Petri v priebehu roka 1941 tvorili pomocná čata pracovného oddielu, pracovná rota 19, robotná rota 21, 22 a 24, a robotná rota 24b.¹⁶ Príslušníci Pracovného zboru tu pracovali predovšetkým na stavbe cesty z Liptovského Hrádku na letisko Mokrad.¹⁷ V priebehu roka 1941 tu odpracovali spolu 81 762 dní a cena ich práce bola vyčíslená na 1 647 800 Ks.¹⁸ Obrovský kus práce vykonal pracovný oddiel o rok neskôr, keď jeho členovia upravili cestu z Liptovského Hrádku na letisko, postavili železobetónový most cez rieku Belú a postavili cestu z letiska do Jamníka. Súhrnná hodnota práce za rok 1942 bola vyčíslená na 12 481 525 Ks.¹⁹

Branný zákon umožňoval, aby boli príslušníci Pracovného zboru pridelení aj na prácu domov či už ako živitelia rodín alebo majitelia rodinných podnikov za stanovený poplatok. Táto alternatíva bola pôvodne myslená tak, že ju bude Pracovný zbor povoľovať v prípade prebytku odvedencov. Nastala však opačná situácia, a to, že ju odvedenci využívali v takom veľkom počte, že k 20. marcu 1941 bolo takto pridelených na prácu domov 983 osôb odvodných ročníkov 1940 a 1941, z toho 2/3 bez poplatku.²⁰ V odvodných ročníkoch 1940 a 1941 sa tento problém neprejavil, lebo bol prebytok počtu mužstva nad stanovený kontingent povolaného mužstva, takže Pracovný zbor ich dokázal nahradiť. Títo však boli dňom 1. januára 1942 preložení na trvalú dovolenku a tiež akékoľvek poplatky za pridelenie týchto osôb prezenčnej pracovnej služby boli zrušené. Zároveň pri posledných odvodoch v roku 1941 bol odvedený stanovený počet mužstva prezenčnej pracovnej služby, teda ne-

¹⁴ Pracovný zbor MNO armáde. In *Slovenské vojsko*, roč. III., 1942, č. 9-10. Príloha Pracovný zbor MNO, s. 145.

¹⁵ Pozri Iniciatívne práce pracovného zboru za mesiac júl 1941, VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 59, inv. č. 45, č. j. 250 809.

¹⁶ Pracovné jednotky boli v roku 1941 súčasťou pracovného oddielu rozdielne dlhý čas: pomocná čata od 1. januára do 31. augusta 1941, židovská čata pracovnej roty 19 z Čemerného a pracovná rota 19 zo Sabinova boli v Liptovskom sv. Petri od 21. apríla do 31. decembra 1941, robotná rota 21 (predtým poľná rota 54) tu bola od 12. augusta do 31. decembra 1941, robotná rota 22 z Humenného od 12. mája do 31. decembra 1941, robotná rota 24 (predtým poľná rota 56) od 23. septembra do 31. decembra 1941 a robotná rota 24-b (predtým poľná rota 58) od 23. septembra do 5. novembra 1941. Pozri Správu pracovného oddielu Liptovský sv. Peter o prácach prevedených v roku 1941, VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 86, inv. č. 84, č. j. 380 110.

¹⁷ Liptovský sv. Peter bol rodiskom ministra národnej obrany Čatloša, takže výstavba letiska na Mokradi bola jeho srdcovou záležitosťou.

¹⁸ Hlásenie pracovného oddielu Liptovský sv. Peter o prácach prevedených v roku 1941, VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 86, inv. č. 84, č. j. 380 110.

¹⁹ Pozri hlásenie o práci vykonanej Pracovným zborom NO v roku 1942, VHA, f. Kabinet ministra, šk. 5.

²⁰ Pozri Iniciatívne práce pracovného zboru za mesiac marec 1941, VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 126, inv. č. 158, č. j. 41 ½ 8.

bol početný prebytok. Z tohto dôvodu bolo pridelenie príslušníkov Pracovného zboru na práce domov zrušené.²¹

Nepomerne zaujímavejšou kapitolou pracovnej činnosti Pracovného zboru boli práce v civilnom sektore. Prvou významnou stavbou, na ktorej sa podieľal Pracovný zbor, bola stavba amfiteátra v Turčianskom sv. Martine.²² Práce na amfiteátri boli rozsiahle. Svedčí o tom aj celkový priemer amfiteátra, ktorý mal po dokončení 125 metrov, a zместilo sa doň až 26 000 divákov.²³ Zároveň sa 650 príslušníkov Pracovného zboru podieľalo na prípravách a zabezpečení osláv.²⁴ Turčiansky sv. Martin bol zároveň aj prvým miestom, kde sa oficiálne verejnosti predstavil Pracovný zbor. Jeho príslušníci pochodovali v slávnostnom sprievode pri príležitosti memorandových osláv. Na tejto verejnej prezentácii Pracovného zboru veleniu veľmi záležalo a vydalo k tomu špeciálne smernice, ktoré riešili aj správne držanie lopaty počas slávnostného defilé. V smernici sa doslova uvádzalo: „*Aby bolo defilé pracovných jednotiek z príležitosti memorandových slávností dobre dopadlo, je žiadúce urobiť také opatrenia, pri ktorých by defilujúce mužstvo držalo listy lopát rovne vo vertikálnej polohe a mohlo mať v tomto smere zároveň sebakontrolu v správnom držaní lopaty, načim to zaistiť dvojakým značkováním a to: a) značka optická vyznačujúca sa v tom, že na násadke (porisku) v predĺžení vertikálnej osi urobí sa jedna podialna farebná (čierna) rýha v dĺžke asi 5 cm vzdialená od konca poriska 10 cm, na ktorú keď pochodujúci pracovník okom mrkne, zbadá a súčasne kontroluje správnu polohu svojej lopaty. B) značka hmatová vyznačujúca sa v tom, že 2 cm od konca poriska lopaty vykrojí sa z vnútornej strany asi 5 cm dlhá prieblbenina – rýha, na ktorú po uchopení vloží pracovník 3 prsty (ukazovák, prostredný, prstenkový) a takto pri správnom uchopení rýhu kryje.*“²⁵

Ďalšiu dôležitú pracovnú úlohu postavila pred Pracovný zbor sama príroda. Pravidelne na jar zaplavovala rieka Morava pred ústím Dunaja široké plochy úrodných polí. Dolnomoravské vodné družstvo a po ňom firma Moravod už niekoľko rokov pracovali na regulácii rieky, no neboli schopní práce dokončiť, pretože nemali dostatok ľudí. Preto začiatkom mája 1941 podpísala Správa Pracovného zboru zmluvu s Dolnomoravským vodným družstvom a firmou Moravod vo veci regulácie rieky Moravy v dĺžke viac ako 30 km.²⁶ Podľa zmluvy malo byť na práce na obdobie od 15. mája do 31. decembra 1941 pridelených 1 800 pracovníkov.²⁷

Pred samotným začatím prác bolo potrebné vyriešiť viacero technických a organizačných otázok. Podľa podpísanej zmluvy ubytovanie pre 1 600 pracovníkov zabezpečil Pracovný zbor v obciach Zohor, Láb, Malé Leváre a Jakubov.²⁸ Ubytovanie pre zostávajúcich

²¹ Slovenské vojsko, Príloha Pracovný sbor MNO, roč. III., 15. február 1942, č. 3, s. 42.

²² Pozri VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 23, inv. č. 23, č. j. 235 974.

²³ In *Slovenské vojsko*, roč. II., 1941, č. 11, Príloha Pracovný sbor MNO, s. 177.

²⁴ Pozri Iniciatívne práce pracovného zboru za mesiac máj 1941, VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 126, inv. č. 158, č. j. 41 ½ 10.

²⁵ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 58, inv. č. 41, č. j. 250 535.

²⁶ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 60, inv. č. 49, č. j. 250 423.

²⁷ Prvá rekognoskácia územia v úseku Malé Leváre po Zohor, kde malo byť na reguláciu rieky Moravy podľa pôvodných predpokladov pridelených 1 500 pracovníkov, sa uskutočnila už vo februári 1941. Pozri Iniciatívne práce pracovného zboru v mesiaci februári 1941, VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 59, inv. č. 45, č. j. 250 175.

²⁸ Náklady na ubytovanie pracovníkov v týchto obciach firma refundovala Pracovnému zboru. V máji 1941 zároveň Pracovný zbor prevzal na tento účel od stavebnej správy 5 prenosných barakov. VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 59, inv. č. 45, č. j. 250 536.

200 pracovníkov zabezpečilo družstvo tým, že postavilo bezplatne drevené baraky s príslušenstvom.²⁹ O stravovanie a zdravotnícku službu sa postaral Pracovný zbor vo svojej réžii. Pracovný zbor zároveň zabezpečil aj potrebné pracovné náradie.

Na regulácii rieky malo pracovať až 1 800 pracovníkov. Vzhľadom na uvedený počet, bolo potrebné vyriešiť aj otázku potrebného počtu vojenských gážistov. Podľa nariadenia Ministerstva národnej obrany mal byť ku každému pracovnému práporu pridelený jeden dôstojník, ku každej pracovnejrote dvaja rotmajstri a na každých 20 až 25 pracovníkov mal byť jeden poddôstojník.³⁰

Na realizáciu prác bol určený III. pracovný prápor, ktorý sa podľa rozkazu mal 16. mája 1941 presunúť z Lešte do Zohora.³¹ Podľa rozkazu mali byť pracovníci vybavení úplným výstrojom s dvoma prikrývkami, lopatou, jedálnou miskou, jedným cvičným a jedným vychádzkovým oblekom a dvoma párami topánok. Okrem toho si so sebou mali vziať prázdne slamníky, prestieradlá, a na každých dvoch pracovníkov bol určený jeden krompáč.³² V prvej skupine, ktorá odišla napokon až 17. mája 1941, bolo necelých 500 pracovníkov.³³ O mesiac neskôr pribudlo ďalších 500 pracovníkov.³⁴ Za správcu pracovných oddielov, ktoré boli na tieto práce určené, bol vymenovaný dňom 15. júla 1941 stot. pech. František Jesenský.³⁵ Správca pracovných oddielov bol zároveň i styčným orgánom Pracovného zboru pri orgánoch firmy Moravod, ktoré práce realizovala.

Práce na regulácii rieky Moravy v úseku Zohor – Láb boli najväčšou akciou, ktorú Pracovný zbor v roku 1941 vykonával. V roku 1941 odpracovali príslušníci Pracovného zboru na regulácii Moravy dovedna 53 965 pracovných dní, čo predstavovalo 431 725 pracovných hodín.³⁶ Hodnota práce v roku 1941 bola firme Moravod vyfakturovaná v sume 1 705 382, 45 Ks.³⁷ Práce na regulácii rieky Moravy v úseku Zohor – Láb pokračovali aj v roku 1942, aj keď nie v takej intenzite ako v roku 1941. Namiesto 3 práporov, ktoré tu pracovali v roku 1941, v roku 1942 tu pracoval len jeden robotný prápor. Ten vykopával nové koryto rieky do hĺbky asi 10 m, šírky 55 m a dĺžky cca 10 km.³⁸ Hodnota vykonanej práce za obdobie január až november 1942 bola 1 872 105,75 Ks.³⁹

²⁹ Súčasťou príslušenstva bola kuchyňa, kancelárie, skladištia, ošetrovňa a latríny.

³⁰ Pracovný prápor predstavoval asi 800 až 1 000 osôb, pracovná rota asi 180 až 200 osôb. VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 60, inv. č. 49, č. j. 250 423.

³¹ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 29, inv. č. 31, č. j. 234540.

³² Príslušníci Východnej pracovnej skupiny v Sabinove na tento účel vyrobili 5 000 porísk do lopát a krompáčov a 70 fúrikov. VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 59, inv. č. 45, č. j. 250 386.

³³ Predstavovalo to dve pracovné rotý. Každá pracovná rota bola zložená z 2 rotmajstrov, z ktorých jeden bol veliteľ a druhý jeho zástupca, 4 dozorcov, 8 predákov, 2 kuchárov, 1 krajčír, 2 obuvníkov, 2 pisárov, 1 účtovníka, 2 pracovníkov zdravotníkov, 2 telefonistov a 174 manuálnych pracovníkov. VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 29, inv. č. 31, č. j. 234 540.

³⁴ Pozri Iniciatívne práce pracovného zboru v mesiaci februári 1941, VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 59, inv. č. 45, č. j. 250 664.

³⁵ Rozkaz MNO - Správa pracovného zboru č. 29 z 25. júla 1941, čl. 3, VHA Bratislava, f. PZNO 1940 - 1945, šk. 148.

³⁶ BORSKÝ, F. *Rok Pracovného sboru MNO*. Bratislava : Veliteľstvo pracovného sboru MNO, 1942. s. 14.

³⁷ Pozri poplatky za pridelenie tvorníkov mimovojenským firmám, VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 66, inv. č. 59, č. j. 367 093.

³⁸ Hlásenie o práci vykonanej Pracovným zborom NO v roku 1942, VHA, f. Kabinet ministra, šk. 5.

³⁹ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 92, inv. č. 100, č. j. 460 582.

V novembri 1941 sa začalo pracovať aj na regulácii rieky Moravy v úseku Šúr – Sv. Jur. Cieľom bolo zúrodniť pôdu neďaleko od Bratislavy, siahajúcu až po malý Dunaj o rozlohe 5 328 katastrálnych jutár, z ktorých vyše tisíc bolo močiarom. Mal sa tam vybudovať odvodňovací kanál, ktorý mal odvieť horské vody stekajúce z Malých Karpát do Šúrskej kotliny. Podľa predpokladov sa mal vykopať okolo tejto pôdy, za účelom odvodnenia, 16 km dlhý obvodový kanál. Pri výstavbe obvodového kanála sa malo vykopať a premiestniť 550 000 m³ ťažkej pôdy, na ktorej bolo veľké množstvo skál, 180 000 m³ humusu, 14 000 m³ bahna a 6 000 m³ drnu. Z tohto množstva bolo treba väčšinu premiestniť do vzdialenosti viac ako kilometer.⁴⁰ Tieto ťažké a úmorné práce vykonával robotný oddiel Židov a Rómov dislokovaný vo Sv. Juri.⁴¹ Hodnota práce od novembra 1941 do novembra 1942 bola vyčíslená na 1 374 344,25 Ks.⁴² Táto práca na odvodnení Šúrskeho močariska bola veľmi ťažká. Potvrdzujú to aj slová jedného z príslušníkov VI. robotného práporu: „*Bolo postavených niekoľko barakov, v ktorých sme boli ubytovaní. Jeden brak pojal približne 40-50 vojakov. Okrem barakov na ubytovanie tu bolo veliteľské stanovište, kancelária veliteľa, vedľa bola ošetrovňa, kde boli dve, alebo tri lôžka a ordinoval vojenský lekár. Okrem toho boli postavené sklady a vojenská kuchyňa. Každý deň ráno po budičku sme dostali raňajky, čiernu kávu a vojenský chlieb. Vzali sme si večer vyčistené krompáče a lopaty a odobrali sme sa na pracovisko, kde sme kopali Šúrský kanál. Bola to tvrdá, namáhavá a ťažká práca. Boli medzi nimi i takí, ktorí túto prácu nevydržali, boli postupne podľa možností zadelovaní do iných robôt, ako pomocníci do kuchyne, alebo čistili priestor pred našimi ubytovňami a podobne. Ale drvivá väčšina z nás boli mladí ľudia, takže prácu, či sme chceli, alebo nechceli, ale sme ju zvládli.*“⁴³

Regulácia rieky Moravy bola časovo veľmi náročnou akciou. V zimných mesiacoch však zemné práce nemohli byť vykonávané, a preto bolo potrebné zabezpečiť prácu pre príslušníkov Pracovného zboru aj v zimných mesiacoch. V zime 1942 tak robotný oddiel zo Sv. Jura rúbal drevo pre potreby obce, a rovnakú prácu vykonávali aj 21. a 22. robotná rota v Pezinku.⁴⁴

Regulačné práce na rieke Morave boli slávnostne ukončené 17. novembra 1942. V ten istý deň predniesol prezident republiky Dr. Jozef Tiso slávnostný prejav v Malackách, kde na adresu Pracovného zboru povedal: „*Naša armáda vybudovala si pracovnú službu hneď od začiatku. Toto je špecialita slovenská. Pracovná služba je jeden činiteľ v našej armáde. Dlho, dlho museli sme preukazovať, že tá pracovná služba je slúčiteľná s armádou. Dnes sa to tým väčšmi ukazuje. I pri jej organizovaní prichádzali sme zo svojho vlastného prostredia. Prečo sa utvoril v našej armáde Pracovný sbor. Skusovali ste v minulosti, čo tu bolo politickej korupcie okolo armády, čo sa tu robilo a čo sa tu kazilo. Či ktosi bude odvedený, alebo nie. My sme videli, že toto je vec, ktorá infikuje našu národnú povinnosť a myslím prvým začiatkom bolo: v Slovenskom štáte bojuje každý vojak: jeden zbraňou, druhý lopatou.*“⁴⁵

⁴⁰ Pomáhame vysušiť močiar Šúr. In *Slovenské vojsko*, roč. III., 1942, č. 14-15, Príloha Pracovný sbor MNO, s. 238. Slovenské vojsko, Príloha Pracovný sbor MNO, roč. III., 1. augusta 1942, č. 14-15, s. 238.

⁴¹ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 92, inv. č. 100, č. j. 460 324.

⁴² VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 92, inv. č. 100, č. j. 460 582.

⁴³ ŠIMKO, D. – PAZDERA, M. *VI. prápor*. Bratislava : F. R a G. spol. s r.o., 1997, s. 17.

⁴⁴ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 66, inv. č. 52, č. j. 366 276.

⁴⁵ ŠIMUNIČ, P. Vznik, organizačný vývoj a činnosť pracovných jednotiek a útvarov slovenskej armády 1939 - 1942. In *Pracovné jednotky a útvary slovenskej armády 1939 - 1945. VI. robotný prápor*. Bratislava : Zing Print, 1996. ISBN 80-967629-0-7, s. 33.

Svoju obrovskú dôležitosť pre hospodárstvo krajiny mal možnosť Pracovný zbor ukázať už v lete 1941. Po vstupe slovenskej armády po boku nemeckej armády do vojny proti Sovietskemu zväzu chýbali poľnohospodárstvu pracovné sily. Ministerstvo národnej obrany pristúpilo k celoštátnej akcii pomoci poľnohospodárom, tým, že nariadilo správe Pracovného zboru, aby na tento účel vyčlenilo až dve tretiny z celkového počtu príslušníkov Pracovného zboru.⁴⁶ Podľa tohto nariadenia mali byť maximálnemu počtu mužstva udelené tzv. poľnohospodárske dovolenky.⁴⁷ Okrem toho boli príslušníci Pracovného zboru pridelení aj na cudzie hospodárstva, maximálne však na tri týždne. V prípade pridelenia pracovníkov na poľné gazdovstvá urobilo ministerstvo národnej obrany výnimku a nevyberalo od roľníkov poplatky. Majitelia prideleným príslušníkom Pracovného zboru poskytli iba stravu a denný žold s pracovnými prídavkami.⁴⁸ Dovedna sa tejto akcie zúčastnilo 2 706 príslušníkov Pracovného zboru, ktorí za 17 dní odpracovali 46 002 pracovných dní. Hodnota tejto práce bola vyčíslená na 1 550 070 Ks.⁴⁹ Je veľmi pravdepodobné, že bez pomoci Pracovného zboru by sa značne znehodnotila úroda obilia, čo by vážne ohrozilo zásobovanie obyvateľstva základnými potravinami. Táto práca, vykonaná pre slovenské poľnohospodárstvo, bola asi najdôležitejšou prácou, ktorú Pracovný zbor v roku 1941 vykonal. Bola niekoľkokrát vyzdvihovaná najvyššími predstaviteľmi štátu i armády.

V súhrne možno konštatovať, že pracovná činnosť zboru bola v roku 1941 vysoko produktívna. Na základe toho sa v rozpočte Pracovného zboru na rok 1942 rátalo s príjmami vo výške 8 000 000 Ks, z toho 6 800 000 Ks mali byť príjmy z pridelenia pracovných jednotiek na verejné práce a zostatok boli očakávané príjmy z pridelenia jednotlivcov na práce domov alebo podnikom za denný poplatok.⁵⁰

Tieto pracovné výsledky mali aj svoju odvrátenú tvár. Správcovia pracovných jednotiek niekedy honbu za maximálnou produktivitou prehánali. Stávali sa prípady, že nútili mužstvo pracovať až 12 hodín denne, namiesto určených osem. To malo za následok nižší pracovný výkon a nespokojnosť mužstva.⁵¹ Túto otázku musela riešiť Správa Pracovného zboru, ktorá nariadila veliteľom jednotlivých praporov, aby dôsledne dodržiavali pracovný čas v trvaní osem hodín a ostatok času využívali na výchovu a výcvik mužstva. Výnimkou z určeného pracovného času boli len záchranné práce v prípade živelných pohrôm.⁵² Zároveň vzhľadom na klesajúcu pracovnú výkonnosť niektorých pracovných rôl bolo zakázané povoľovať večerné vychádzky.⁵³

⁴⁶ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 23, inv. č. 23, č. j. 236 238.

⁴⁷ Dovoľenky boli udeľované pracovníkom, ktorí vlastnili hospodárstva sami alebo ich vlastnili ich rodinní príslušníci. Pozri VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 23, inv. č. 23, č. j. 236 238.

⁴⁸ Denný žold bol vo výške 2,50 Ks. VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 23, inv. č. 23, č. j. 236 238.

⁴⁹ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 30, inv. č. 31, č. j. 237 544.

⁵⁰ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 42, inv. č. 58, č. j. 250 464.

⁵¹ Hlásenie o 12-hodinovom pracovnom čase v Liptovskom sv. Petri. VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 59, inv. č. 45, č. j. 250 640.

⁵² Nariadenie umožňovalo dobrovoľnú prácu nadčas za extra príplatok. VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 58, inv. č. 41, č. j. 250 838.

⁵³ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 84, inv. č. 79, č. j. 380 702.

V roku 1942 v obsahovej náplni činnosti Pracovného zboru nastala dôležitá zmena. Za účelom odbremenenia vojenských útvarov na základe nariadenia ministra národnej obrany zo dňa 23. februára 1942 prevzal Pracovný zbor strážnu službu vo všetkých posádkach armády.⁵⁴ Dovtedy Pracovný zbor vykonával strážnu službu podľa potreby len v posádkach Trnava, Nitra, Kremnica, Turčiansky sv. Martin, Poprad a Prešov.

Prevzatie strážnej služby si vyžadovalo aj určité organizačné zmeny. Pracovný zbor totiž k 20. februáru 1942 vykazoval 6 560 pracovníkov, pričom na zabezpečenie strážnej služby vo všetkých posádkach bolo potrebných 1 586 pracovníkov,⁵⁵ čo bola takmer štvrtina z ich súhrnného počtu.⁵⁶ Do stráže mali byť vybraní pracovníci so zdravotnou klasifikáciou B.⁵⁷ V posádkach Poprad a Prešov mali byť zriadené strážne oddiely Pracovného zboru. Tamojšie veliteľstvá pracovných oddielov sa mali postarať aj o ubytovanie strážnych oddielov. V ostatných posádkach, kde nebola posádka Pracovného zboru, dodávala strážne príslušná pracovná jednotka denne zo svojho stavu. Dovedna prevzal Pracovný zbor strážnu službu v 21 posádkach, kde strážnu službu zabezpečovalo päť jeho pracovných práporov.⁵⁸ Na zabezpečení strážnej služby sa nemal podieľať VI. robotný prápor. Posádkovým veliteľstvám bolo nariadené, aby príslušným pracovným jednotkám zapožičali adekvátny počet pušiek s bodákom a ostré strelivo. Zároveň mali zabezpečiť ich výcvik so zbraňou.⁵⁹

Prvé týždne ukázali, že určený počet mužstva Pracovného zboru nepostačuje požiadavkám a potrebám jednotlivých posádok. Pracovný zbor však už nemal dostatok voľných pracovníkov, ktorí by mohli vykonávať strážnu službu. Vyskytli sa prípady, že na strážnu službu boli využívaní aj Rómovia zo VI. robotného práporu.⁶⁰ Preto bolo nariadené, že ak v niektorej posádke nestačí počet strážnych, mali im vypomôcť ostatné jednotky armády, tak ako tomu bolo predtým.⁶¹

Celkovo však strážnu službu vykonávanú Pracovným zborom veľmi vysoko hodnotil i samotný minister národnej obrany gen. Ferdinand Čatloš: „*Veru celkom právom a pyšne môžeme vyhlásiť, že pracovníci v strážnych oddieloch plnili si a plnia svoje povinnosti nad očakávania statočne. Doteraz sa nevyskytol ani jeden prípad, žeby bol pracovník na strážni sklamal alebo niečo podobné. Ba pravý opak nám priniesla nedávna minulosť. V Banskej Bystrici a v Trenčíne naši chlapci tak svedomite a presne vykonávali svoje povinnosti*

⁵⁴ VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, fondové oddelenie spisy dôverné, šk. 301/1, inv. č. 361, č. j. 380 000.

⁵⁵ Do stráže bolo potrebných 829 pracovníkov, pri obdennom určovaní mužstva do stráže bolo potrebné pre strážnu službu vyčleniť dvojnásobný počet pracovníkov, teda 1 658.

⁵⁶ Iniciatívna činnosť pracovného zboru v januári a februári 1942. VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 126, inv. č. 158, č. j. 380 258.

⁵⁷ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 84, inv. č. 79, č. j. 380 018.

⁵⁸ Pracovný prápor I. zabezpečoval strážnu službu v posádkach Nitra, Nové Mesto nad Váhom, Trenčín, Topoľčany a Zvolen, II. pracovný prápor v posádkach Banská Bystrica, Brezno, Kremnica, Ružomberok a Turčiansky sv. Martin, III. pracovný prápor v posádkach Bratislava, Trnava a Žilina, IV. pracovný prápor v posádkach Kežmarok, Liptovský sv. Mikuláš, a Poprad, a V. pracovný prápor v posádkach Bardejov, Michalovce, Spišská Nová Ves a Prešov. VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 84, inv. č. 79, č. j. 380 097.

⁵⁹ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 84, inv. č. 79, č. j. 380 018.

⁶⁰ BORSKÝ, F. *Rok Pracovného sboru MNO*. Bratislava : Veliteľstvo pracovného sboru MNO, 1942. s. 57-58.

⁶¹ VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, fondové oddelenie spisy dôverné, šk. 301/1, inv. č. 361, č. j. 380 189.

v strážnej službe, že so zbraňou zneškodnili osoby, ktoré neprávom prišli do vojenských objektov.“⁶²

Okrem strážnej služby časť pracovníkov naďalej vykonávala v jednotlivých vojenských útvaroch rôzne práce spojené s čistením a konzervovaním zbrojného materiálu, hlavne v dielňach pionierskeho spojovacieho vojska v Novom Meste nad Váhom a Turčianskom sv. Martine, pri automobilnom vojsku v Trenčíne a v Leteckom parku v Trenčianskych Biskupiciach. V sklade intendančného materiálu tvorili pracovníci až 70 % početného stavu mužstva. Okrem skladov vykonávali príslušníci Pracovného zboru aj rôzne kancelárske, písárske, kresličské, referentské a účtovnícke práce na vyšších veliteľstvách armády. V roku 1941 takto pre armádu odpracovali takmer 600 000 dní.⁶³ V roku 1942 súhrnná hodnota vykonanej práce Pracovným zborom pre armádu predstavovala sumu 20 538 680 Ks.⁶⁴

Pri prideľovaní príslušníci Pracovného zboru jednotlivým zložkám ministerstva národnej obrany sa však vyskytovali prípady zneužívania príslušníkov Pracovného zboru na iné práce, než na aké boli pôvodne pridelení. Toto zneužívanie sa rozmohlo do takej miery, že musel v januári 1942 zasiahnuť priamo správca Pracovného zboru pplk. Ladislav Bodický: „Zistil som, že mnohí dôstojníci MNO a dôstojníci ostatných útvarov posádky zneužívajú pridelených pracovníkov pisárov a poslíčkov v domácnostiach na rôzne nečestné práce chlapa. Pracovníci robia slúžky slúžkam, drhnú dlážky, vynášajú nočníky, pestujú deti, chodia s deťmi na prechádzky atď., čo sa prieči dôstojnosti pracovníka ako príslušníka brannej moci. Dôstojníkom MNO a dôstojníkom ostatných útvarov posádky, okrem dôstojníkov pracovného zboru, nebol, ani jediný pracovník pridelený ako sluha, lebo je to neprípustné podľa VV č. 1, čl. 2 – 1941. (V dokumente je omylom uvedený čl. 2. Uvedenú problematiku riešil čl. 3 – pozn. P. K.).“⁶⁵ Na základe jeho rozkazu bolo príslušníkom Pracovného zboru zakázané vykonávať podobné služby „ponižujúce česť a dôstojnosť chlapa“.

Rok 1942 bol zaujímavý aj z pohľadu prác, ktoré vykonával Pracovný zbor pre verejný sektor. Pracovný zbor sa významnou mierou podieľal predovšetkým na výpomoci pri živelných pohromách. V júni 1942 vyhorela obec Majerka v okrese Kežmarok. V tomto chudobnom horskom kraji prišlo pri požiari o strechu nad hlavou viac ako 300 občanov. Správa Pracovného zboru sem odvelila 1 pracovnú rotu, ktorá 7 mesiacov pomáhala pri stavbe nových domov. V septembri 1942 vyhorela obec Kojetice a nasledujúce 3 mesiace tu na likvidácii škôd odvelili 1 pracovný oddiel.⁶⁶ Obrovský kus práce vykonali príslušníci zboru aj pri likvidácii lesných škôd po prudkej víchrici vo Vysokých Tatrách. Hodnota tejto humanitárnej práce Pracovného zboru pri živelných pohromách v roku 1942 bola vyčíslená na takmer 500 000 Ks.⁶⁷

Vysoko pozitívne hodnotil pracovnú činnosť príslušníkov Pracovného zboru aj sám minister národnej obrany Čatloš na pôde Štátnej rady 6. marca 1942: „Že práca vojenskej správy je nerušená a usporiadaná i dobre premyslená, ktorá stále dbá aj na produktivnosť

⁶² VHA Bratislava, f. Kabinet ministra, šk. 5.

⁶³ BORSKÝ, F. *Rok Pracovného zboru MNO*. Bratislava : Veliteľstvo pracovného zboru MNO, 1942, s. 32.

⁶⁴ Hlásenie o práci vykonanej Pracovným zborom NO v roku 1942, VHA Bratislava, f. Kabinet ministra, šk. 5.

⁶⁵ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 90, inv. č. 97, č. j. 380 101.

⁶⁶ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 103, inv. č. 104, č. j. 460 499.

⁶⁷ Hlásenie o práci vykonanej Pracovným zborom NO v roku 1942, VHA Bratislava, f. Kabinet ministra, šk. 5.

*jej výsledkov v prospech štátu a občianstva, dokazuje aj terajšia výstava svojho Pracovného sboru v budove MNO v Bratislave, ktorá štatistikou, modelovými a inými ukázkami jasne hovorí o tom, čo vojsko a jeho Pracovný sbor vykonáva užitočne, lacno a dobre pre seba, pre štát a pre výchovu i disciplinovanosť brancov vojenskej i pracovnej prezenčnej služby.*⁶⁸

Osobitnú pozornosť si zasluhuje výkon neveľkého pracovného oddielu na stavbe diaľkového kábla v rokoch 1941 a 1942. Tento oddiel v uvedenom čase vykopal 1 m hlboký a 60 cm široký kanál zo Žiliny až do Prešova, čo je vzdušnou čiarou viac ako 200 km. Táto trasa viedla náročným, skalnatým terénom, kde sa najčastejšie na odstrel používal dynamit. Okrem vykopania ryhy bolo treba kábel položiť, zasypať a vybudovať k nemu pozemné zariadenia. Na celej dĺžke trasy sa vykopalo 92 688 m³ zeminy, ale hlavne kamennej sute a balvanov.⁶⁹

Pracovná činnosť Pracovného zboru pokračovala v podobnom tempe a rozsahu aj v roku 1943. V roku 1943 nastala však dôležitá zmena v prácach Pracovného zboru pre nevojenské firmy. Kým ešte v roku 1941 pri regulácii rieky Moravy pre firmu Moravod sa Pracovný zbor zmluvne zaviazal zabezpečiť stravovanie, zdravotnícku starostlivosť a ubytovanie vo vlastnej réžii,⁷⁰ podľa zmlúv uzavretých v roku 1943 už tieto záležitosti zabezpečovala firma, ktorej boli príslušníci zboru pridelení. Rovnako hospodárska správa sprísnila aj kontrolu platieb za vykonané práce. Hospodárska správa Pracovného zboru začala dokonca účtovať aj penále za omeškané platby. Bola to reakcia na zlú platobnú disciplínu firiem, keď napr. firma Moravod mala vo februári 1943 neuhradené faktúry za práce vykonané Pracovným zborom v rokoch 1941 a 1942 vo výške 2 616 727, 80 Ks.⁷¹ Aj keď zo strany Moravodu nastalo zlepšenie platobnej disciplíny a časť peňazí postupne uhradila, aj tak sa tento spor skončil žalobou, pretože ešte v júni 1944 evidovala hospodárska správa nedoplatky firmy Moravod za práce príslušníkov Pracovného zboru pri regulácii rieky Moravy na úseku Zohor – Láb vo výške 2 000 694,22 Ks a za nájomné za používanie barakov v Lábe vo výške 7 267,50 Ks.⁷²

Viacere firmy refundácie za ubytovanie spochybňovali alebo platili s obrovským oneskorením. Podobná situácia bola i s fakturovanými platbami za vykonané práce, viaceré firmy reklamovali počet fakturovaných odpracovaných hodín. V niektorých prípadoch sa odpracované hodiny fakturované Pracovným zborom diametrálne líšili od predstáv jednotlivých firiem, napr. Popradská škrobáreň vo februári 1943 namietala proti vyúčtovaniu Hospodárskej správy Západnej pracovnej skupiny v Turčianskom sv. Martine. Hospodárska správa vyúčtovala 4 138 odpracovaných hodín, pričom škrobáreň bola ochotná akceptovať len 2 080 hodín. Škrobáreň v Poprade svoju argumentáciu postavila na zlej pracovnej morálke pracovníkov, ktorí údajne prichádzali do práce neskoro, a odchádzali skoro, a ich pracovný výkon bol slabý.⁷³ Skutočnosť však bola taká, že viaceré takéto námietky firiem boli nepodložené a boli skôr špekulatívneho charakteru. Správa Pracovného zboru musela následne riešiť viacero sporov s firmami súdnou cestou.

⁶⁸ Expozé ministra národnej obrany na pôde Štátnej rady 6. marca 1942, SNA, f. S-104-1/76, s. 78-79.

⁶⁹ TANCOSĽ, J. – LUŽICA, R. *Zatratení a zabudnutí*. Bratislava : Iris, 2000. s. 62. ISBN 80-89018-26-2.

⁷⁰ Ubytovanie pracovníkov však firma Moravod Pracovnému zboru refundovala.

⁷¹ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 92, inv. č. 100, č. j. 460 706.

⁷² VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 133, inv. č. 137, č. j. 415 367.

⁷³ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 92, inv. č. 100, č. j. 461 719.

Z tohto dôvodu uzatvárané zmluvy dostali novú podobu. Príkladom bola zmluva s firmou Bugar na pridelenie pracovníkov na zemné práce spojené so stavbou priehrady v Ústí nad Oravou.⁷⁴ Podľa uzavretej zmluvy mal Pracovný zbor prideliť 150 príslušníkov, z čoho bol 1 vojenský gážišťa, 5 poddôstojníkov, 2 kuchári, 1 účtovník, 1 pisár a 140 manuálnych pracovníkov. Firma sa mala postarať o ich stravu, ubytovanie, zdravotnú starostlivosť. Za ich pridelenie si Pracovný zbor účtoval 8 Ks za hodinu za prideleného vojenského gážištu, za pomocný personál 4,50 Ks za hodinu a za manuálnych pracovníkov 4 Ks za hodinu práce. Vyúčtovanie prác bolo každých 14 dní, a nie ako bolo dovtedy zvykom raz za 30 dní.

Asi najväčšou akciou Pracovného zboru v roku 1943 bola regulácia potoka a stavba opravného svahu potoka vo vojenskom rekreačnom stredisku za Železnou studienkou v Bratislave. V tejto súvislosti je zaujímavé, že pôvodne túto stavbu mala realizovať súkromná firma. Rozpočet stavby predstavoval 3 559 985,80 Ks. Z dôvodu vysokej sumy bol Pracovný zbor poverený vypracovaním cenovej kalkulácie. Tá bola vypočítaná na sumu 1 727 944,24 Ks, čo bola polovica z tej, ktorú rozpočtovala súkromná firma.⁷⁵ Práce na stavbe sa začali v marci 1943 a ich súčasťou boli aj stavba bazéna, tenisového kurtu a kolkárne.⁷⁶ Práce na stavbe však ukázali, že nie vždy je lepšia cena aj zárukou kvality. Na stavbe vznikalo viacero problémov s pracovnou morálkou, s dovozom materiálu na stavbu, nedostatkom stavebných strojov, čo spôsobovalo spomalenie a následné predražovanie stavby.⁷⁷

Pracovný zbor však vykázal v roku 1943 aj netradičné činnosti. Ako zaujímavosť treba uviesť, že od 20. septembra do 26. septembra 1943 5 tvorníkov pracovnej roty 8 z Kremnice pracovalo na stavbe rybníka pre generála Čunderlíka v Motýčkach.⁷⁸ Druhou, nie bežnou záležitosťou, bola stavba mohyly pplk. pech. Eugena Budinského, ktorý zahynul 4. augusta 1942 pri bojoch na východnom fronte.⁷⁹ V roku 1943 bolo tisíc tvorníkov Pracovného zboru poslaných na zapracovanie sa do leteckých tovární v Nemecku.⁸⁰ Po vyučení sa mali vrátiť na Slovensko, kde mali potom pracovať v Slovenskej leteckej továrni v Trenčianskych Biskupiciach. Od týchto príslušníkov však prichádzali často sťažnosti na zlé pracovné podmienky v továrňach, o ktorých pravdivosti sa sám presvedčil aj správca Pracovného zboru plk. PSb. Ladislav Bodický pri svojej inšpekčnej ceste v Nemecku v júli 1943. Na jeho návrh boli tvorníci povolani späť na Slovensko.⁸¹

Pracovná činnosť v roku 1944 bola determinovaná celkovou politickou situáciou na Slovensku vyplývajúcou zo situácie na bojiskách. Pracovníci naďalej vykonávali rôzne práce pre vojenské útvary tak ako v predchádzajúcich rokoch, zmena ale nastala vo verejných prácach. Vzhľadom na to sa nerealizovali stavby väčšieho rozsahu, a tým i tvorníci boli pridelení na rôzne krátkodobé práce u súkromníkov.⁸² Najdôležitejšiu pracovnou

⁷⁴ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 118, inv. č. 119, č. j. 500 895.

⁷⁵ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 102, inv. č. 103, č. j. 467 271.

⁷⁶ Pozri Iniciatívna činnosť pracovného zboru v mesiaci apríl 1943, VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 121, inv. č. 123, č. j. 500 722.

⁷⁷ Pozri hlásenie o nedostatkoch na stavbe za Železnou studienkou, VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 120, inv. č. 122, č. j. 501 557.

⁷⁸ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 104, inv. č. 104, č. j. 467 724.

⁷⁹ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 120, inv. č. 122, č. j. 500 828, 501 087 a 501 348.

⁸⁰ VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, fondové oddelenie spisy tajné, šk. 23, inv. č. 85, č. j. 4 078.

⁸¹ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 91, inv. č. 99, č. j. 461 178.

⁸² Veľakrát to boli práce špedičného charakteru. Pozri VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 140, inv. č. 141, č. j. 420 367.

činnosťou bolo budovanie opevnení na východnom Slovensku. Po vytvorení Veliteľstva opevňovacích prác a Poľného veliteľstva Pracovného zboru bola väčšina jeho príslušníkov presunutá na severovýchod Slovenska. Za významnejšie práce možno označiť stavbu cesty od Demänovskej jaskyne po Vrbické Pleso. Objednávateľom stavby bol Klub slovenských turistov a lyžiarov v Liptovskom Mikuláši, ktorý najprv vybudoval turistický chodník k plesu a teraz plánoval vybudovanie cesty pre autodopravu v celkovej dĺžke 4 550 m. Na túto stavbu mal lyžiarsky klub k dispozícii len 300 000 Ks, čo nepostačovalo na dokončenie stavby. Preto sa obrátilo na ministerstvo národnej obrany, aby uvedenú cestu spolufinancovalo, keďže sa minister národnej obrany Čatloš pohrával s myšlienkou vybudovať v tejto oblasti vojenský výcvikový tábor.⁸³

V júni 1944 sa príslušníci Pracovného zboru podieľali na záchranných a upratovacích prácach vo firme Apollo po leteckom bombardovaní Bratislavy. Na základe rozkazu ministra národnej obrany sa malo na týchto prácach zúčastniť 600 tvorníkov Pracovného zboru.⁸⁴ V zmysle tohto rozkazu boli postavené upratovacie oddiely 1 až 6 pri 4. pracovnej rote pracovného práporu 1 v Bratislave.⁸⁵ Za veliteľa upratovacích oddielov bol menovaný stot. PSb. Lehocký.⁸⁶ V rozkaze bolo výslovne uvedené, že do upratovacích oddielov nemali byť pridelení remeselníci, pisári a Rómovia. Postavenie upratovacích oddielov prebehlo veľmi rýchlo, a v priebehu jedného dňa bola väčšina sústredená na Kuchajde, a začalo sa s prácami. Mužstvo bolo vybavené z jednej tretiny krompáčmi, a dve tretiny mali lopaty. Ubytovatí mali byť vzhľadom na ročné obdobie v stanoch.⁸⁷ Na odstraňovaní nevybuchnutých bômb bolo do stavu 4. pracovnej rotu pracovného práporu 1 dňom 29. septembra 1944 pridelených 29 Židov.⁸⁸ Pracovná rota Židom zabezpečila iba ubytovanie a stravu, na odev a obuv nemali nárok.⁸⁹

V roku 1944 možno v pracovnom nasadení Pracovného zboru sledovať jednu významnú zmenu. Kým v predchádzajúcich rokoch bola pracovná činnosť jeho príslušníkov veľmi rozmanitá a Pracovný zbor nestačil kapacitne plniť všetky objednávky a požiadavky na pridelenie pracovníkov, tak v polovici roka 1944 sledujeme pravý opak. Podľa hlásenia poľného veliteľa Pracovného zboru mjr. PSb. Aurela Rumana dal 11. rotu Rómov a 12.

⁸³ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 139, inv. č. 140, č. j. 420 972.

⁸⁴ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 141, inv. č. 144, č. j. 420 745.

⁸⁵ Do upratovacích oddielov mali dodať mužstvo: pracovná rota 3 v Karlovej Vsi 20 mužov, pracovný oddiel pri Vojenskej nemocnici 1 v Bratislave 14 mužov, pracovná rota 5 v Zemianskych Kostolčanoch 120 mužov, pracovný prápor 1 v Modre 15 mužov, pracovný prápor 2 na Smrekovici 30 mužov, Vojenský hospodársky majetok Podtureň 30 mužov, pracovný oddiel 2 v Starej Ľubovni 20 mužov, 2. rota pracovného práporu 1 v Nitre 20 mužov, 6. pracovná rota na Železnej Studienke 110 mužov, 4. pracovná rota na Kuchajde 60 mužov a 1. rota pracovného práporu 1 v Trnave mala dodať 160 mužov.

⁸⁶ Veliteľmi jednotlivých upratovacích oddielov boli menovaní: 1. upratovací oddiel napor. v zál. Hammer, 2. upratovací oddiel npor. v zál. Závodný, 3. upratovací oddiel doz. ašp. Ing. Kuka, 4. upratovací oddiel dôst. zást. Rehák, 5. upratovací oddiel dôst. zást. ašp. Kriak a za veliteľa 6. upratovacieho oddielu bol menovaný rtk. rtm. PSb. Oravec.

⁸⁷ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 141, inv. č. 144, č. j. 420 745.

⁸⁸ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 141, inv. č. 143, č. j. 416 313.

⁸⁹ Dôverný rozkaz Veliteľstva Pracovného zboru národnej obrany č. 48, čl. 157 zo 14. decembra 1944, VHA Bratislava, f. PZNO 1940 – 1945, šk. 148.

rotu „árijcov“ k dispozícii Armádnemu veliteľstvu v Prešove⁹⁰ z dôvodu, že pre nich nemal „dostatočné ubytovanie a ich pracovná sila bola nevyužitá“.⁹¹ Armádne veliteľstvo tento krok len privítalo, lebo trpelo nedostatkom personálu. Na základe rozhodnutia zástupcu veliteľa Armádného veliteľstva plk. gšt. Rudolfa Pilfouska bola 11. rota daná k dispozícii 2. divízii na úpravu cesty v pohraničí, 12. rota bola daná k dispozícii 1. divízii. Okrem toho bola 10. rota uvoľnená na stavbu cesty v úseku Jablň – Vyšné a Zbojné – Výrava.

Pracovná činnosť príslušníkov Pracovného zboru mala od začiatku aj ďalší aspekt. Tým bolo zabezpečenie vlastnej potravinovej sebestačnosti. Z tohto dôvodu nariadil v máji 1941 minister národnej obrany výstavbu vzorných hospodárstiev.⁹² Vzorné hospodárstva mala zriaďovať každá jednotka Pracovného zboru, aby využila všetky voľné pozemky vo svojej blízkosti, či už vo výcvikových priestoroch, na letiskách a pod. Pôdu mali zúrodniť a v prvom roku sa mali vysadiť predovšetkým zemiaky a fazuľa.⁹³

Ďalším krokom bolo, že Správa Pracovného zboru začala hľadať statky, ktoré by mohli slúžiť ako hospodárske statky Pracovného zboru. Pomocou týchto hospodárstiev chcela Správa Pracovného zboru zabezpečiť svoju sebestačnosť v oblasti ovocia, zeleniny, ale hlavne v zásobovaní mäsom a ďalšími živočíšnymi produktmi určenými na stravovanie príslušníkov Pracovného zboru. Vzhľadom na to, že statky potreboval Pracovný zbor zriadiť pomerne rýchlo, najvhodnejším riešením bol prenájom už existujúcich od jeho majiteľov. Budovanie nových statkov na zelenej lúke by bolo priveľmi finančne a časovo náročné. V priebehu pár mesiacov vznikli hospodárske majetky v Zamutove a Kamenici nad Cirochou.⁹⁴

Výnimkou bol arizovaný statok v Podturni, ktorý prevzala Správa Pracovného zboru do držby 22. júla 1942. Tento majetok totiž pôvodne patrila židovskej rodine Ferenczi.⁹⁵ Zaplatenie kúpnej ceny za hnutel'ný a nehnuteľný majetok statku Štátnemu pozemkovému úradu v sume 1 826 982 Ks sa naťahovalo až do septembra 1944.⁹⁶

Ako vzorový bol určený statok v Zamutove.⁹⁷ Pracovný zbor ho prevzal do svojej správy 22. januára 1942 na obdobie 15 rokov, pričom ročné nájomné bolo vo výške cca 80 000 Ks.⁹⁸ Organizačne bol podriadený priamo veliteľovi Pracovného zboru. Za veliteľa statku bol určený stot. pech. Kulík. Pre nájomný statok bol zároveň zriadený aj hospodársky pracovný oddiel v počte 250 mužov.⁹⁹ Ten sa skladal z príslušníkov Pracovného zboru.¹⁰⁰ Prenájom poľnohospodárskeho statku mal tri základné ciele:

⁹⁰ Armádne veliteľstvo bolo vyššie veliteľstvo s úplnou veliteľskou, správnu oblastnou pôsobnosťou pre Šarišsko-zemplínsku župu.

⁹¹ VHA Bratislava, f. MNO SR 1939-1945, fondové oddelenie spisy tajné, šk. 25, inv. č. 92, č. j. 71 130.

⁹² VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 63, inv. č. 56, č. j. 250 498.

⁹³ Rozkaz MNO – Správa pracovného zboru č. 31 z 8. augusta 1941, čl. 1, VHA Bratislava, f. PZNO 1940 – 1945, šk. 148.

⁹⁴ Poľnohospodársky statok v Zamutove mal rozlohu 357 katastrálnych jutár. Z toho bola polovica ornej pôdy a polovica pastviny. VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 78, inv. č. 79, č. j. 361 940.

⁹⁵ Vojenským správcom tohto objektu bol pplk. pech. Emil Krivoš. VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 85, inv. č. 82, č. j. 381 200.

⁹⁶ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 136, inv. č. 138, č. j. 416 224.

⁹⁷ Prenájom statku nebol administratívne jednoduchou záležitosťou. Napríklad prenájmu statku v Zamutove od jeho majiteľky Eugénie Stejskalovej predchádzal niekoľkomesačný proces, ktorého súčasťou bolo zisťovanie pozemno-knižničných dát tohto statku, ako aj preverovanie prípadných nedoplatkov na daniach za statok alebo povinných odvodov za zamestnancov. Pozri VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 63, inv. č. 56, č. j. 251 245, prípadne VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 63, inv. č. 56, č. j. 251 119.

⁹⁸ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 146, inv. č. 150, č. j. 416 646.

⁹⁹ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 86, inv. č. 84, č. j. 380 066.

¹⁰⁰ Takéto hospodárske pracovné oddiely vznikli na každom hospodárskom majetku.

„a) *Vychovať a prakticky vycvičiť roľnícky dorast prac. sboru.*

b) *Použitím síl pracovnej služby krajne zanedbaný poľnohospodársky majetok zveladiť a povzniesť na úroveň riadneho hospodárstva.*

c) *Založiť na východe republiky ušľachtilý chov dobytka po vzore št. hosp. škôl.*¹⁰¹

Hoci v Zamutove mal byť vzorový statok pre ostatných, jeho činnosť bola od začiatku rozporuplná. Pracovný výkon pracovníkov bol veľmi slabý a trpel tým výkon celého statku. Pravidelné týždenné hlásenia boli povrchné, alebo vôbec neboli správe Pracovného zboru doručené. Dospelo to až do takeého štádia, že veliteľovi tamojšieho statku bola koncom februára 1942 daná výstraha, s tým, že v prípade pretrvávania uvedeného stavu bude finančne sankcionovaný.¹⁰² Na obranu tamojšieho veliteľa treba povedať, že statok bol pri preberaní vo veľmi zlom stave. Takmer všetok dobytok bol chorý a museli ho rýchlo predať, alebo utradiť. Nákup nového dobytka meškal. Takisto na statku chýbali poľnohospodárske stroje a takmer všetky práce sa museli robiť ručne.¹⁰³

Za účelom zlepšenia činnosti Hospodárskeho pracovného oddielu Zamutov boli 4. marca 1942 prijaté „*Smernice pre nájomné poľnohospodárstvo pracovného sboru v Zamutove*“.¹⁰⁴ Hlavným účelom nájmu bolo „*vychovať a prakticky vycvičiť roľnícky dorast pracovného zboru, aby ten počas jeho prezenčnej služby nadobudnuté skúsenosti a praktické znalosti mohol v poľnohospodárstve s úspechom použiť aj pri svojom občianskom povolani*“.¹⁰⁵ Podľa smernice bol veliteľ hospodárskeho pracovného oddielu zároveň aj správcom nájomného hospodárstva, zodpovedným za personál, ale aj za celý hnuťelný a nehnuteľný majetok hospodárstva. Zaujímavosťou smernice bolo, že produkty, ktoré farma dopestovala alebo vyrobila, predávala v prvom rade armádnym jednotkám, potom vojenským gážístom a civilným zamestnancom, v treťom rade zákonom stanoveným spoločnostiam a až nakoniec to mohli predať súkromným osobám.¹⁰⁶

Široký záber prác vykonávaných Pracovným zborom si vyžadoval aj vytvorenie organizačnej zložky, ktorá by odborne zastrešovala jej hospodársku činnosť. Z tohto dôvodu minister národnej obrany nariadil dňom 21. júla 1942 zriadenie intendancie pri Pracovnom zbore.¹⁰⁷ Úlohou intendancie bolo spravovať hospodárske majetky, rekreačné strediská a liečebné ústavy (Hospodársky majetok v Zamutove, Hospodársky majetok v Kamenici nad Cirochou, Hospodársky majetok v Podturni pri Liptovskom Hrádku,¹⁰⁸ Vojenský žrebčinec v Horných Motešiciach, Rekreačné stredisko Tatranský vojenský domov, Rekreačné stredisko na Smrekovici, Liečebný ústav Trenčianske Teplice, Liečebný ústav Piešťany, Tábor vojenských invalidov v Nitre). Intendencia Pracovného zboru mala pôsobnosť inten-

¹⁰¹ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, škatuľa 78, inv. č. 74, č. j. 361 579.

¹⁰² Podľa hodnotenia správy Pracovného zboru pracovný výkon celého hospodárskeho pracovného oddielu zodpovedal výkonu štyroch ľudí. Pozri VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 69, inv. č. 63, č. j. 360 157.

¹⁰³ Pozri hlásenie o nákupe dobytka na poľnohospodárstvo Zamutov, VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, škatuľa 78, inv. č. 74, č. j. 361 490 a „Objednávka poľnohospodárskych strojov“, VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 78, inv. č. 74, č. j. 361 574.

¹⁰⁴ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 84, inv. č. 80, č. j. 380 334.

¹⁰⁵ Tamže.

¹⁰⁶ Okrem poľnohospodárskych plodín, zeleniny a ovocia to bolo mlieko, syry a výrobky z mäsa. Hospodárske produkty sa predávali za cenu stanovenú úradmi alebo za cenu obvyklú v okolí.

¹⁰⁷ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 84, inv. č. 79, č. j. 380 904.

¹⁰⁸ Tu sa stal s účinnosťou od 1. februára 1943 správcom stot. PSb. Emil Coplák. VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 129, inv. č. 133, č. j. 500 204.

dancie divízie a podliehala intendancii ministerstva národnej obrany. Za prednostu intendancie Pracovného zboru bol menovaný pplk. int. František Škrepka.¹⁰⁹

O mesiac neskôr bol názov pozmenený na Hospodársky úrad Pracovného zboru.¹¹⁰ Zároveň bol rozčlenený na 4 skupiny: I. osobné veci a záležitosti, II. materiálne veci, III. poľnohospodárske veci a IV. skupina ubytovacie veci. Do pôsobnosti I. skupiny pod velením stot. del. Jána Vestenického patrili výcvik osôb hospodárskeho úradu, kontrola škôl a kurzov, hospodárske prehliadky vojenských hospodárskych majetkov a zaisťovanie peňazí na služobné platy a ďalšie náležitosti. Materiálna skupina na čele so stot. hosp. Albertom Dulom mala na starosti zásobovanie proviantom, krmivom, palivom a kurivom a ďalším hospodárskym materiálom. Skupina III. pod vedením npor. hosp. Jozefa Fila mala na starosti vedenie ústrednej evidencie personálu, materiálu, strojov, náradia a nehnuteľností. Skupina IV. pod vedením stot. pech. Júliusa Čecha riešila záležitosti ubytovania vojska či už trvalého, alebo i prechodného pri pridelení na práce. Zároveň bola zriadená technická správa veliteľstva Pracovného zboru, do kompetencie ktorej patrila starostlivosť o všetok nehnuteľný a hnuťelný majetok, a to po stránke stavebno-technickej, pozemno-knižnej a katastrálnej.¹¹¹ Zároveň sa zmenil názov hospodárskych majetkov. Od septembra 1942 dostali nový oficiálny názov „Vojenský hospodársky majetok.“¹¹²

V marci 1943 sa realizovala unifikácia činnosti hospodárskych majetkov. S účinnosťou od 1. marca 1943 bol prijatý jednotný organizačný štatút.¹¹³ Podľa tejto smernice tvorili vojenské majetky jeden hospodársky celok, ktorý bol priamo pod správou ministra národnej obrany. O jednotnú správu vojenských hospodárskych majetkov sa staral správny zbor, ktorý sa skladal zo správcu Pracovného zboru, prednostu Hospodárskeho úradu Pracovného zboru, prednostu intendancie ministerstva národnej obrany, rozpočtového referenta ministerstva národnej obrany a z prednostu poľnohospodárskej skupiny Hospodárskeho úradu Pracovného zboru.¹¹⁴

Hospodárske majetky mali v hlavne:

- „a)[byť] vzorné, výnosné poľnohospodárske podniky,*
- b) slúžiť účelom vyučovacím a výchovacím pre tvorníkov PSB-NO a civilných zamestnancov,*
- c) [byť] širitelmi poľnohospodárskeho pokroku,*
- d) uplatňovať rozumové zásady etiky a estetiky,*
- e) umožňovať systematický chov ušľachtilých koní a vypestovať k vlastnej potrebe, alebo potrebe zemského chovu vhodný plemenný materiál, ak sú vo VHM spojené s ústavom pre chov koní.“¹¹⁵*

Na chov koní, ktorý bol veľmi špecifickou činnosťou, bol od začiatku predurčený statok v Horných Motešiciach.¹¹⁶ Tento statok bol pôvodne majetkom židovskej rodiny

¹⁰⁹ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 84, inv. č. 79, č. j. 380 904.

¹¹⁰ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 84, inv. č. 79, č. j. 381 327.

¹¹¹ Tamže.

¹¹² VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 64, inv. č. 58, č. j. 372 537.

¹¹³ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 118, inv. č. 118, č. j. 505 273.

¹¹⁴ Namiesto správcu Pracovného zboru tam bol ním poverený vyšší dôstojník Pracovného zboru.

¹¹⁵ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 129, inv. č. 133, č. j. 506 432.

¹¹⁶ Výkup hnuťelného a nehnuteľného majetku statku od Štátneho pozemkového úradu za cenu 7 174 693 Ks sa realizoval až v roku 1944. Pozri VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 136, inv. č. 138, č. j. 416 224.

Siebenschneidovcov. V novembri 1942 sa oddelila časť statku a vytvoril Vojenský žrebčín v Horných Motešiciach.¹¹⁷ Vzhľadom na to, že administratívne účtovné rozdelenie bolo zložitým procesom, rozdelenie sa reálne uskutočnilo až v júni 1943.¹¹⁸ Vznikol tak Vojenský žrebčín v Horných Motešiciach a Vojenský hospodársky majetok v Horných Motešiciach. Veliteľom žrebčína sa stal pplk. Jozef Gembala. Správca vojenského hospodárskeho majetku musel prispôbiť svoju poľnohospodársku výrobu tamajšiemu vojenskému žrebčín.¹¹⁹

Rozdelenie statku v Horných Motešiciach sa neukázalo ako dobrý krok. Po stránke hospodárskej výnosnosti sa vojenský hospodársky majetok nemohol porovnávať s ostatnými vojenskými hospodárskymi majetkami, lebo jeho hospodárenie muselo byť prispôbené potrebám chovu koní vo vojenskom žrebčíne, a takmer celá jeho poľnohospodárska produkcia bola určená na chov koní. To znamená, že nemohol tieto produkty výhodne predávať a mať zisk. Zároveň aj plán pestovania poľnohospodárskych plodín bol prispôbený tak, že namiesto ekonomicky zaujímavých plodín, sa pestovali predovšetkým plodiny určené pre kone. V praxi to vyzeralo tak, že kým pri ostatných vojenských hospodárskych majetkoch bola na prvé miesto daná ekonomická efektívnosť, v Horných Motešiciach boli na prvom mieste kone a až potom ekonomická otázka.¹²⁰

Problémy boli aj v personálnej a administratívnej, a riadiacej práci. Tým, že namiesto jednej boli dve inštitúcie, vyžadovala si ich činnosť viac personálu, a tým boli aj vyššie náklady. Chýbajúce jednotné velenie sa prejavovalo v nedorozumeniach v otázke plánovania činnosti, keď sa do stretu dostávala otázka úlohy zabezpečenia hospodárskeho majetku v oblasti potravy pre kone a jeho ekonomická otázka. Preto bolo len otázkou času, keď sa vynorí otázka ich opätovného spojenia. Odborné komisie z ministerstva národnej obrany v júli 1944 tento krok jednomyselne odporučila, a tak dňom 1. septembra 1944 sa spojili obe inštitúcie do jednej so spoločným názvom Vojenský žrebčín Horné Motešice.¹²¹

Rozsah činnosti všetkých štyroch hospodárskych majetkov, okrem špecifického postavenia Vojenského hospodárskeho majetku v Horných Motešiciach, bol rozmanitý, a to od chovu dobytky, ošipovaných, hydiny, včelárstva až po pestovanie obilia, ovocia a zeleniny. Okrem toho sa museli jednotliví správcovia starať aj o nehnuteľný a hnutel'ný majetok na statku. Problémom však zostávalo, že viaceré z prevzatých statkov boli v zlom stave, vyžadovali aj nemalé investície zo strany vojenskej správy. V prípadoch, že statok mala vojenská správa v prenájme, investované peniaze sa snažila refundovať od jej majiteľov. Príkladom je Vojenský hospodársky majetok v Zamutove, do ktorého vojenská správa od jeho prevzatia v januári 1942 do 31. júla 1943 investovala 285 530, 65 Ks.¹²²

Na druhej strane, hospodárenie vojenských hospodárskych majetkov bolo väčšinou plusové. Zisky Vojenského hospodárskeho majetku v Zamutove plynuli predovšetkým z predaja dopestovaného obilia a iných plodín.¹²³ Ziskovou činnosťou bol aj predaj mlieka,

¹¹⁷ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 84, inv. č. 79, č. j. 383 220.

¹¹⁸ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 118, inv. č. 119, č. j. 505 703.

¹¹⁹ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 118, inv. č. 118, č. j. 505 273.

¹²⁰ V roku 1942 Hospodársky majetok v Horných Motešiciach vykazoval zisk 154 800 Ks. Pozri VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 84, inv. č. 80, č. j. 380751.

¹²¹ VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 131, inv. č. 136, č. j. 416 176.

¹²² Majiteľka statku Eugénia Stejskalová však uznala za oprávnenú sumu 70 782,25 Ks. Pozri VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 102, inv. č. 103, č. j. 484 061.

¹²³ Z obilnín pestovali pšenicu, raž, jačmeň, ovos. Nezanedbateľný bol aj príjem z pestovania iných plodín ako zemiaky, mak, ľan, repa, kukurica. VHA Bratislava, f. PZNO 1940-1945, šk. 129, inv. č. 133, č. j. 506 680.